

Кіян Олена Вікторівна

Миколаївський інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції, кандидат юридичних наук

Кіян Тетяна Миколаївна

Миколаївський інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін

ТАКТИЧНИЙ ПРИЙОМ ЯК ОСНОВНА КАТЕГОРІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ

В умовах сучасності надзвичайно важливим видається питання боротьби зі злочинністю. На жаль, статистика констатує факти повної недовіри населення до державних органів, у тому числі й до правоохоронних, а тому ті методи, що використовуються ними для подолання злочинності, піддаються сумнівам та критиці.

Певною мірою змінити ситуацію, що склалася, допомогло прийняття у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України, який пропагує в першу чергу ідею гуманізації кримінального процесу. Однак, не менш важливе значення мають і саме безпосередньо прийоми та методи, якими користуються правоохоронці при розслідуванні конкретних правопорушень. Безумовно, вагому нішу складає і криміналістична тактика, адже одним із напрямів, що сприяють ефективності роботи слідчих, є оволодіння тактичними прийомами і застосування їх у криміналістичній практиці [4, с. 45].

Вищевказані аспекти якраз і вказують на актуальність досліджуваної проблематики, адже тактичний прийом виступає одним з основних категорій криміналістичної тактики.

Дане питання доволі ґрунтовно висвітлено у працях вітчизняних науковців. Серед них привертають увагу наукові праці Ю.В. Колесника, І.П. Кочневої, Ф.М. Сокиран, М.Ф. Сокиран, В.Ю. Шепітька та ін.

Криміналістична тактика є відносно самостійною частиною криміналістики і представляє собою систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування досудового розслідування і судового розгляду, які розробляються на основі визначення оптимальної лінії поведінки осіб, прийомів провадження слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення [5, с. 131].

У свою чергу тактика як система вказівок і рекомендацій ґрунтується на наступних елементах:

1) тактичний прийом як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її мети;

2) тактична рекомендація – науково-обґрунтована та перевірена практикою порада щодо обрання і застосування засобів, прийомів та форм поведінки;

3) система (підсистема) тактичних прийомів – упорядкована сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених прийомів, що мають цільову спрямованість у процесі її реалізації (тактична комбінація);

4) тактика слідчої (розшукової) дії, яка охоплює весь типовий тактичний комплекс її можливого здійснення, реалізації;

5) система слідчих (розшукових) дій (тактична операція), спрямована на виконання завдання розслідування у відповідній слідчій ситуації [5, с. 133].

Тактичний прийом є основним елементом криміналістичної тактики. Однак до сьогодні визначення його є спірним, і навіть в науковій літературі викликає неоднозначне розуміння і тлумачення. Криміналістика виділяє два основні напрями у розумінні тактичного прийому. Так, наприклад, О.М. Васильєв розглядає його як своєрідну наукову рекомендацію, а Р.С. Белкін — визначає його

як спосіб дії чи лінію поведінки [5, с. 134]. Перший з напрямів характеризується науковістю тактики, другий ж напрям акцентує увагу саме на слідчій практиці [3, с. 105].

Однак, безумовно, конкретні ефективні способи дій та прийоми розслідування, знайдені безпосередньо слідчим при використанні емпіричного методу, не виступають тактичними прийомами, так як не містять відповідного наукового обґрунтування і на пряму залежать від професіоналізму слідчого [3, с. 105]. Проте, «випробовувати» навіть ті тактичні прийоми, що вже склалися, слідчий матиме змогу лише на практиці. Тому не можна говорити про неможливість виникнення нових тактичних прийомів саме на практиці. Єдине, що тут дійсно має місце, так це необхідність наукового обґрунтування такого прийому і подальшої апробації його на практиці.

Науковці говорять також про те, що сучасний стан криміналістичної тактики дає змогу ставити питання щодо розробки типових систем тактичних прийомів під час організації слідчих (розшукових) дій. При цьому створення таких систем зовсім не суперечить творчому характеру і вільному вибору тактичних прийомів, а полегшує обрання такої послідовності і комплексності останніх, яка забезпечує швидке розв'язання поставленого завдання в конкретній обстановці [2, с. 2].

Водночас тактичними прийомами можуть виступати не будь-які, а тільки найбільш раціональні та ефективні способи здійснення процесуальної дії, що є його істотними ознаками. Разом з тим вони ще не дають змоги відокремити тактичний прийом від інших способів дії (організаційних, підготовчих, технічних тощо). Таке відокремлення полягає в психологічній сутності тактичного прийому та особливостях психологічного механізму його реалізації.

Також на думку В.Ю. Шепітька поняття тактичного прийому включає і таку його ознаку, як ситуаційна зумовленість. Зокрема, він відзначає, що слідча ситуація справляє чималий вплив як на обрання тактичних прийомів, так і на доцільність їх застосування в тих чи інших умовах [5, с. 134].

Іноді у окремих наукових працях поняття тактичного прийому ототожнюється з методами практичної діяльності, напрацьованими у сфері криміналістичної тактики. Так, до числа тактичних прийомів у діяльності слідчого деякі вчені відносять висунення версій, планування та інші методи організації розслідування чи підготовки проведення окремої слідчої дії, але це не можна вважати способами дії, така діяльність не відображає лінію поведінки слідчого [2, с. 3].

В таких умовах під тактичним прийомом слід розуміти спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її конкретної мети, заснований на психологічному механізмі його реалізації, та є найбільш раціональним і ефективним у певних ситуаціях [5, с. 135]. Поряд з цим М.Ф. Сокиран та Ф.М. Сокиран визначають тактичний прийом як найбільш доцільний у межах закону та етики спосіб дії слідчого, який з урахуванням певної слідчої ситуації спрямований на виконання завдань пізнання та управління у процесі розслідування [4, с. 46].

Слід також звернути увагу на те, що тактичний прийом виконуватиме свої функції тільки тоді, якщо він відповідатиме низці вимог, серед яких - законність, етичність, науковість, вибірковість, пізнавальна цінність.

Важливою проблемою у криміналістичній тактиці є також визначення характеру взаємозв'язку і розмежування тактичних прийомів та процесуального порядку провадження слідчих (розшукових) дій. Доктринальні положення знову ж таки виокремлюють дві протилежні концепції у цьому напрямку. Прибічники однієї з них вважають, що у кримінальному процесуальному законі можуть міститися тактичні прийоми. Вони зазначають, що тактичний прийом, який став нормою закону, не втрачає свого криміналістичного змісту. Інші криміналісти стверджують, що у кримінальному процесуальному законі не можуть міститися жодні тактичні рекомендації чи прийоми.

На сьогоднішній день спільними зусиллями вчених-криміналістів і працівників слідства розроблено тактичні прийоми розслідування, які слідчі

застосовують у криміналістичній практиці. Деякі тактичні прийоми закріплено у Кримінальному процесуальному кодексі України і вони мають статус обов'язкових норм (як елементи слідчих (розшукових) дій) [4, с. 46].

Однак, погоджуючись з думкою В.Ю. Шепітька, зазначимо, що у кримінальному процесуальному законі не можуть міститися тактичні прийоми, бо, по-перше, тактичний прийом ґрунтується на процесуальних нормах і не повинен суперечити їм; по-друге, процесуальна норма, навіть альтернативна, не може бути тактичним прийомом через те, що вона має розпорядчий або обов'язковий характер у певних межах; по-третє, тактичний прийом є більш гнучким, його застосування визначається ситуаційною зумовленістю, яку законодавець у деталях передбачити не в змозі, а може представити та приписати тільки загальний процесуальний порядок; по-четверте, тактичний прийом не може бути застосовано в «усіх випадках» — тільки за певних умов, обставин, відповідних ситуацій його застосування буде оптимальним [5, с. 136].

Тому об'єктивно викликає заперечення спроба вітчизняного законодавця підвести під категорію законодавчої норми тактичні прийоми проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій. Негласність слідчих (розшукових) дій означає лише особливий порядок їх підготовки, проведення, фіксації та зберігання і використання отриманих результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не причетні до їх проведення. В усьому іншому тактика проведення таких негласних процесуальних дій нічим не відрізняється від загальної тактики діяльності слідчого під час досудового розслідування, а до тактичних прийомів проведення негласних слідчих (розшукових) дій мають бути застосовані загальні вимоги. Напротивагу цьому ч. 5 ст. 271 КПК України вказує на те, що порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством, при цьому яким саме законом

України визначається тактика проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії не вказується [2, с. 4].

Таким чином щодо питання тактичних прийомів у сучасній криміналістиці так і не склалося єдиної думки. Вважаємо за доцільне встановлення єдиного розуміння суті даної категорії, адже із її визначенням можна буде вирішити і ряд інших проблем, зокрема, питання щодо класифікації тактичних прийомів та питання їх законодавчого закріплення. Лише розуміючи природу будь-якого явища можна говорити про віднесення його до якоїсь конкретної групи, утворюючи цілісну систему. Отже, вказуючи на беззаперечну важливість тактичного прийому для провадження діяльності слідчого, вважаємо необхідним проведення подальших ґрунтовних досліджень стосовно окресленої проблематики.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
2. Колесник Ю.В. Тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій як криміналістичні засоби діяльності слідчого / Ю.В. Колесник // Часопис Академії адвокатури України. - № 21. – 2013. – С. 1-6.
3. Кочнева І.П. До питання про співвідношення тактичного і тактико-технічного прийомів як основних категорій криміналістичної тактики / І.П. Кочнева // Юридические записки. – № 1. – 2014. – С. 104-109.
4. Сокиран М.Ф., Сокиран Ф.М. Характеристика тактичних прийомів психологічного впливу у криміналістичній діяльності слідчого / М.Ф. Сокиран, Ф.М. Сокиран // Криміналістичний вісник. - № 1. – 2014. – С. 45-52.
5. Шепітько В.Ю., Коновалова В.О., Журавель В.А. Криміналістика: Підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. — 4-е вид., перероб. і доп. — Х.: Право, 2008. — 464 с.